

KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNE YANSIYAN OSMANLI HOŞGÖRÜSÜ

İSKENDER PALA*

Biz âleme bir yâr için âh etmeye geldik
(Yenişehirli Avnî)

Toplumların tarih boyunca hafızalarını oluşturan bazı değer yargıları ve kültür altyapıları vardır. Her toplum daha güzel bir ortam ve daha iyi bir dünya için bu değer yargılarını yazıya geçirip gelecek nesillerine ulaştırmayı millî bir vazife olarak görmüş ve bu uğurda gerek resmî ve gerekse kişisel çabaları desteklemeyi devletin şartlarından saymıştır. Müteselsil kuşakların ruhlarında yer edinen ve milletlerin her devrinde içtimâî kaideler ve dogmatik nasslar mesabesinde kabul gören öyle davranış biçimleri ve teamüller vardır ki, hangi din ve ırktan olursa olsun bütün insanlığın ortak değer yargısı olarak hayatiyetlerini sürdürürler. Bunlardan biri de hoşgörüdür ve dünya kurulduğundan bu yana insanlığın en muhtaç olduğu ve yine dünya var oldukça da en şiddetle ihtiyaç duyacağı insanlık mirası olarak yaşayacak yahut yaşatılmaya çalışılacaktır. Modern dünya madde ile sıkı fıkı dostluklar kurmaya başladıktan sonra, ruhundaki bazı manevî bağlarını koparmış ve materyalist felsefe ile de gittikçe duygusuzlaşmış, müsamahasızlaşmıştır. Bugün bütün dünyanın *hoşgörü toplumu* diye çırpındığı günah çıkartma ayinleri, aslında biraz da ruhların maneviyat boşluğundan kaynaklanıyor gibidir.

* Doç. Dr., P.K. 224, 80690 Beşiktaş, İSTANBUL.

Toplumların kimlikleri gibi kültürleri ve dogmaları da farklıdır. Bir millet için kutsallık arzeden bir davranış biçimi yahut nesne, bir başkası için pekâlâ pespaye bir nitelik taşıyor olabilir. Ancak dünya insanının, tabiri diğerle bütün insanlığın önem ve değer verdiği bazı hasletler vardır ki bunların aksini tartışmak bile abesle iştigaldir. İşte bunlardan birisi ve belki birincisi yine hoşgörüdür.

Şark toplumlarında nasihat, siyaset, hikmet ve ahlâk konularının yazıya geçirilip kitaba dönüştürülmesi, batı toplumlarına nazaran daha yoğun ve eski bir mesainin ürünü olarak karşımıza çıkar.¹ Bütün bu eserlerde doğrudan yahut dolaylı olarak hoşgörüye dair bir bölüm mutlaka bulunur ve bu bölümlerde hoşgörüyü emreden İslâm'ın nassları ile örnek hoşgörü şahsiyetleri tanıtılıp örnekler verilir.

EVRENSEL HOŞGÖRÜ TİMSALİ

Şüphesiz bütün dinler hoşgörüye emreder. Ama İslâm'ın hoşgörüye verdiği önem, diğer dinlerle mukayese kabul etmez derecede engin ve yücedir. Burada bir yüzüne tokat yiyince diğer yüzünü çeviren adaletsiz miskinliğin yerini, hatayı affetme alicenaplığı almış durumdadır. Daima güzel bir nizamın müşahhas örnekliğini yapmış ve "güzel ahlâkı tamamlamak için" kâinata gönderilmiş olan Hz. Peygamber, İslâm hoşgürüsünün de kaynağı ve timsalidir. Bütün şemail ve hilye müelliflerinin birleştiği ve hepsinin önemle zikrettikleri hususlar arasında O'nun kötülüğe karşı kötülükle muamele etmediği, kimsenin kusuruna bakmadığı, özrünü beyan edenleri affettiği, münakaşadan çekindiği, yüksek sesle konuşmadığı ve kimseyi tenkit etmediği, azarlamak, hakaret etmek, ayıplamak gibi huylarının olmadığı, kimseyi kötüleyip aleyhinde kötü söz söylemediği gibi huyları ve örnek davranışları ilk sıraları alırlar. O'ndaki bütün bu hasletler, bizzat Müslümanların temel davranış biçimlerini ortaya koyuyor ve kaynağını vahiyden alıyordu. Yani bütün bu özellikler birer ilahî emir mesa-

¹ Bu konuda gerek batı gerekse doğulu müelliflerce yazılmış bazı kitaplar için bkz. Levend, A. Sırrı, "Siyasetnâmeler", TDAY-Belleten, 1962, Ankara 1963.

besinde idi. Nitekim bir âyet-i kerîmede "(Habibim) sen, bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir."² buyurulmaktaydı. Bir gün yanındakilere "Size Allah'ın, kendisiyle binaları şereflendirdiği ve dereceleri yükselttiği şeyi haber vereyim mi?" diye buyurmuş, yanındakiler "Evet" deyince, "Edepsize hilmile muamele etmen, sana zulmedenı affetmen, vermeyene vermen, gelmeyene gitmendır."³ buyurmuştu. O ki Taif'in serseri takımı kendisini taşıyıp ayakkabıları kanla dolasıya kadar yaralandığında; yahut Uhut'ta kutlu dişi kırıldığında, onların helâkı iki dudağının arasından çıkacak bir tek cümleye vabeste iken "Allah'ım kavmimi ıslah et, zira onlar bilmiyorlar." diyecek kadar hoşgörü sahibi idi. Bu hareketi yine Kur'an-ı Kerim'de "Allah'ın rahmeti sayesinde ki onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, etrafından dağılır giderlerdi."⁴ âyetiyle övülmüştür. Keza Kureyşlilerin yapmadığı zulüm ve işkence kalmadığı halde, Mekke'nin fethi günü onları "Hazret-i Yusuf'un kardeşlerini affetmesi gibi ben de sizi affediyorum." diyerek bağışlaması, tarihin altın harflerle kaydettiği vak'alardandır. Amcası Hamza'yı vahşice şehid eden Vahşi'yi bile affeden bu en büyük kurtarıcı, Allah'ın "Affa sarıl, iyilikle emret"⁵ düsturunu uyguluyordu. Buhari, Enes b. Malik'in "Ben Rasulullah aleyhisselama on yıl hizmet ettim. Bir defa bile bana darılarak 'Of!' demedi. Yaptığım bir şey için 'Niçin yaptın?'; yapmadığım bir şey için de 'Niçin yapmadın?' buyurmadı." dediğini nakleder.⁶

İSLÂM TOPLUMUNDA HOŞGÖRÜ

İslâm'ın temel naslarını oluşturan bu gibi âyet ve hadisler ışığında, daha asr-ı saadetten başlayarak toplumda bir hoşgörü hakim olmuş, cahiliyyet devrinin her türlü zulüm ve hoşgürsüzlükleri, tahammülsüzlükleri geride bırakılmıştı. İslâm sancağı altında yaşayan milletlerde hoşgürden

² *Kur'an-ı Kerim*, Araf, 199.

³ Abdülazim el-Münziri, *et-Terğîb ve't-Terhib*, c. III, s. 419.

⁴ *Kur'an-ı Kerim*, Al-i İmran, 159.

⁵ *Kur'an-ı Kerim*, Araf, 199.

⁶ Buhari, 2792.

kaynaklanan uhuvvet, musavat ve hürriyet, hayatı değiştiriyor ve onları ister istemez toplumun bir parçası olarak bu iyi hasletlere yönlendiriyordu. Bu temel ilkeler kısa zamanda öylesine köklü biçimde ruhlara aksetti ki İslâm ile hoşgörü, ciddî biçimde özdeşleşti ve dinin temellerinden birini oluşturur vaziyete geldi. Nitekim yozlaşma devirlerinde sağlam bir yapı ile ayakta kalabilen düsturların başında hoşgörü yer alır oldu. O hoşgörü sayesinde İslâm'a yapılan saldırılar akim kaldı, asırlar boyunca kötü emeller boşa çıktı. Bugün Batı'nın İslâm'ı kriminal ve anarşiye açık bir şiddet dini gibi gösterme çabalarının altında, biraz da İslâm'daki bu hoşgörüyü yok etme ve insanlara öyle gösterme çabaları vardır.

TÜRK-İSLÂM BULUŞMASI

Tarihler pek çok İslâm devleti kaydederler. Bunlar içinde Türklerin kurdukları devletler en önemli bölümü teşkil etmişlerdir. Onlar, Müslüman olmadan önceki hayatlarında hoşgörüyü bir ideal olarak benimsemiş ve törenlerini hoşgörü üzerine oturtmuşlardı. Türklerin millî hayat felsefesi diyebileceğimiz Kutadgu Bilig'de [-ki Türklerin İslâmiyet'e yeni girdikleri bir dönemde (1069-1070) yazılmıştır-], insanın bir nevi otonom kudretini temsil eden kut, alçakgönüllü ve hoşgörülü kişilere nasip olur. Yumuşak huylu, adil tabiatlı, güler yüzlü ve tatlı dilli olmadıktan sonra kut'u kendinde tutmanın bir yolu yoktur.⁷ İşte Türk topluluklarının kendi millî kültürlerinden getirdikleri ve hemen hemen kutsal tanıdıkları hoşgörüyü İslâm prensipleri arasında da görmeleri, onlardaki bu duyguyu pekiştirdi. En büyük Türk devleti olarak bir dönemlerde dünyaya damgasını vuran Osmanlı, işte bu dogma-töre'nin devamı ile asırlar boyunca ayakta kaldı.

OSMANLI'DA DURUM

Osmanlı İmparatorluğu, sınırları üç kıtaya yayılmış en büyük dünya devleti olarak, tabiri caizse yetmişiki milletin yaşadığı bir devlettir. Altı asır

⁷ Geniş bilgi için bkz. Başer, Said, *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre'den Sevgi Toplumuna*, Seyran nşr. İstanbul 1995, s. 60 vd.

gibi bir zaman (1299-1923) bu devleti ayakta tutan sebeplerin başında, hiç şüphesiz idarede adalet ve toplumda hoşgörü prensibinin anılması gerekir. Aynı coğrafyada büyüyen insanların, nesiller boyu yine aynı çeşmeden su içmeleri için yalnızca devletin adaleti yetmeyebilir. Bunun belki en büyük cazibesi, yönetimi elinde bulunduran bürokrasi mensuplarının reayaya karşı gösterdikleri engin hoşgörü olsa gerektir. Gücü elde bulundurduğu hâlde hoşgörü sahibi olabilmek, gerçekten bir fedakârlık ve nefis imtihanıdır. Ama Osmanlı, gerek dininden gelen emirler, gerekse genlerinde Orta Asya'dan bu yana taşıdığı vicdanî yaptırımlar sayesinde ki beraber yaşadığı farklı din, dil, ırk ve milletten insanlara karşı hoşgörlü olmuş, hatta onlara da bunu aşılarmıştır. Fatih, İstanbul'u aldığı zaman şehrin sakinleri olan kişilere -ki daha birkaç saat evvel can düşmanlarıydı- öyle derin bir hoşgörü örneği göstermişti ki, daha sonraki yüzyıllarda engizisyonları yaşayan pek çok ecnebi devlet, "*Kardinal asası görmektense, Osmanlı kılıcı görmeyi yeğ*"leyecek ve böylece imparatorluğun büyümesindeki asıl âmilin bu derin hoşgörü olduğu anlaşılacaktır. Son yüzyılın entrikalar dönemine ve Ermeni komitacıların Osmanlı vatanını bölmek hususundaki nankör terörist faaliyetlerine gelesiyeye dek Osmanlı topraklarındaki hoşgörü, cihanın hiçbir bölgesinde henüz yoktu. Bu imanın temelinde "*Tevâzuda toprak, müsamahada (hoşgörüde) deniz gibi ol!*" diyen Mevlânâ'nın mayası vardı. Herkes evlerinin bir köşesine, nesihle, talikle, rık'ayla yazdırılmış "*Hoş gör ya Hu!*" levhaları astırırdı. Gülü sevenin dikenine katlanacağını halk, atalarından duyup öğrenmişti. Nezaket kelimeleri en çok kullanılan günlük kelimeler arasındaydı. Derbederlik, kalenderlik, rindlik hep hoşgörü sayesinde insanlara sıfat olabiliyor, en samimi dostlukların hoşgörüye dayandığı hemen ortaya çıkıveriyordu. Hele hele milliyetçilik duygularının dünyada henüz bilinmediği 18. yy. ve öncesi için hoşgörü, en büyük sınavını bu topraklarda veriyor ve geçer not alıyordu. Ümmet düşüncesinin temelinde din gayreti yatarken bile onlar, her dine mensup insanlara büyük bir ibadet ve inanç serbestisi vererek hoşgörü sınırlarını zorluyorlardı. Dahası, tasavvufî hayat, neredeyse tamamen hoşgörü ile ayakta duruyor ve aynı dinin içindeki aykırılıkları bile temelden kabul etme, "*her gördüğünü Hızır*" bilme düsturunu yine onlar topluma enjekte ediyorlardı.

Osmanlı'nın hoşgörüsünü layıkıyla anlatabilmek, bu makalenin sınırlarını çok aşar. Onun için meramımızı özetleyip konuyu değiştirelim: Osmanlı, özünü İslâm'dan aldığı müsamaha sayesinde ki, her kişiye, her millete, her topluluğa hoşgörüyle yaklaşmış ve bu sebeptendir ki, altı asırlık ömrü, dünyanın imarı için bir nimet kabul edilmiştir. Siz o hoşgörüye bakınız ki, insanlar öldükten sonra da ruhanîyetlerini takip eder ve "*Ölülerin arkasından (kötü) konuşulmaz, yalnızca Allah taksiratını affetsin, seyyiatını hasenata tebdil eylesin.*" denilir.

AH O ESKİ ŞÂİRLER!

Her edebiyat, kendi çağının aynasıdır. Her ne kadar klâsik Türk şiiri için halktan uzak olduğu gibi birtakım asılsız suçlamalar varsa da bu şiir hayatın ta içinden ses veren imaj, hayal ve tecrübelerle doludur. Toplumun genel kabulleri ile yoğurulmuş bu tür beyitler içinde en ziyade hayat kokusu taşıyanlar, hoşgörüyle konu alanlardır desek yanılmış olmayız. Öyle ki Divan şiiri baştan sona aşk ile doludur ve aşık serâpâ hoşgörü timsalidir. Düşününüz ki canınıza kasteden bir sevgili karşınıdasınız ve ondan gelen her belaya belî diyorsunuz. Sitem bile etmeye hakkı olmayan bir şairin "Her ne ki sevgiliden gelir, can içre, baş üzredir." demesi bugünün aşk u alâka bahsinde anlaşılması akıllara ziyan bir davranış tarzıdır. O, rakibine karşı acımasızlıkta bir din düşmanı karşısındaki heybeti takınırken; sevgilisine karşı sabır, hoşgörü ve tahammülde, komşusuna karşı gösterdiği sıcak ilginin meftunudur. Bu sıcak ilgidir ki aşıkı, sevgili karşısında salt hoşgörü heykeli eyler ve söylediklerine hoşgörü kisvesi giydirir.

Eşk-i dîde, dûd-ı dil, hûn-ı ciğer, sûz-ı derûn

Hep seninçindir sakın incinme kurbân olduğum

diyen Nazîm ile, ondan üç asır evvel,

Yârin cefâsı cümle vefâdır cefâ değil

Yâri cefâ kılur diyen ehl-i vefâ değil

diyen Nesimî arasında hoşgörü kıstası yapılsa, yekdiğerini ağdırmaz, bilakis ikisini akraba çıkarır. Hele nadîde üstâd Fuzûlî'nin,

Ne mülk ü mâl bana çerh verse memnûnem
Ne mülk ü mâlden âvâre kılma mahzûnem

yahut,

Cânâ meylin var ise hükm eyle teslim eyleyem
Şâh sensin ben senin bir bende-i fermânınem

şeklinde ifade bulan hoşgörüsü kolay elde edilir erdemlerden değildir. İhtişam çağının yüksek kültürle yoğrulmuş bu diğergamlığı, teslimiyeti, özverisi ve fedakârlığı, bütün müteakip asırların da klâsik davranış biçimi olup çıkar. Yine o asrın üstadlarından Bâkî, "*Gam değil gelse dile Bâkî peyâpey derd ü gam*" derken ne denli yüce gönüllü ise, Yahyâ Bey de,

Kâşki bin cânım olsaydı benim ey gonce-leb
Cevrini bin cân ile ta kim çekeydim rûz u şeb

derken o kadar hoşgörülü ve teslimiyetçidir. Aradan bir koca asır geçse bile bu hoşgörü değişmeyecek ve şairler dilinde bir üslûp olarak Riyazî'nin mısralarıyla şu ifadeye bürünecektir:

Sırrını âşık olan şöyle nihân etsin kim
Duymasını ağladığın dîde-i giryânı bile

Yine bu çağda, biraz sitem, biraz şikayete bulaşmış olsa da, sevgiliye karşı boynu kıldan ince olan bir âşık, hem devrin Şeyhülislamı olan Yahyâ Efendi,

Bir dilrübâya düştü gönül mübtelâsı çok
Aşkın safâsı yok değil ammâ cefâsı çok

diyerek hoşgörüsünü sergiler. Daha sonra Sebk-i Hindî üstadı Nâîlî, hoşgörüye bir de fiyat biçip karşılık göstererek şöyle inşad eder:

Kadem kadem gece teşrîfi Nâîlî o mehin
Cihân cihân elem-i intizâra değmez mi

Osmanlının son asrına gelindiğinde hoşgörüden hiç bir fedakârlıkta bulunulmadığı gibi belki daha da üzerinde durulmaya başlanmıştır. Nevres-i Cedîd'in,

Ömrüm içinde senden ger bir vefâ göreydim

Râzî idim gamınla ömrüm tebâh olaydı

diyerek uğrunda can başışlanası bir sevgiliye bağlılık olarak görülen hoşgörüsünün adı, Harputlu Hayrî ile paylaştığı bir beyitte de fedakârlık olarak karşımıza çıkar:

Zülfün görenlerin hep bahtı siyâh olurmuş

Tek zülfünü göreydim, bahtım siyâh olaydı

Nihayet bir kadın kalbinin hoşgörüsünü de Leylâ Hanım'ın hisle yoğurulmuş mısralarında ve bir zerâfet tanımını içinde görürüz:

İncitme sen ahbâbını incinmeye senden

Bu âlem-i fânîde zarâfet budur işte

BAZI SAPMALAR VE TOPLUMUN HOŞGÖRÜ İHTİYACI

Buraya kadar sözü edilen şairlerin hoşgörüleri, sevgiliye karşı gösterilen mücerred duyguların ifadeleriyle şekil bulmuştu. Ancak Divân şiirinde toplumun nabzını tutan ve sosyal tenkid babında kaleme alınmış didaktik eserler de vardır ve bunların asıl maksadı, içinde yaşadıkları toplumu yönlendirmek ve doğruları göstermektir. Yukarıda sözü edilen nasihatnâme türü eserler bu kabildendir. Ancak Osmanlılık döneminde her devirden daha ziyade nasihata ihtiyaç duyulan dönemlerin yaşanmaya başlaması XVIII. yüzyıl başlarına rastlar. İçerde zorbarlar ve asillerle; dışarda ise güçlü ittifaklar oluşturan düşmanlarla mücadelenin sürdüğü bu yıllarda Devlet-i Aliyye eski gücünü yavaş yavaş yitirmeye yüz tutar. Daha XVII. yy. ortalarında sarayda entrikalar almış yürümüş, Valide Sultanlar dolaplar döndürür olmuş, Yeniçeriler sık sık kazan devirmeye başlamıştı. Kaht-ı ricâl ile malûl idare yetmiyormuş gibi, padişahlar da bahar mevsimi kadar kısa ömürlü olmaya başlamıştır. Hal'edilen sultanlar, azledilen devlet ricali, katledilen askerler ve nihayet medhedilen cahiller, devletin ebed-müddet'lik vasfını ortadan kaldırmaya birer gönüllüler ordusu gibi ard arda gelirler. Her gün, bir önceki günü kötülükçe geride bırakırcasına payitaht ve şehir merkezleri kaynıyor; Anadolu, arkası alınamamış Celâlî isyanlarıyla sarsılıyordu. Bütün bu

güçten düşme ile paralel olarak, Osmanlı tebaasındaki yabancı ve özellikle gayr-i müslim unsurlar gizliden gizliye işler çeviriyor, hıyanetin bini bir paraya satılır oluyordu.

ÜSTAD NÂBÎ BUYURUYOR Kİ

İşte tam böyle bir kaos içinde Halep'te bulunan ve her türlü rezalete âhir-i ömründe şahit olmakla muztarip olan hikmet şairi Nâbî, oğluna nasihat olmak üzere *Hayriyye* adlı eserini yazar (1701). Bu küçük (1647 beyit) ama muhteşem eserde toplumun bütün hastalıkları teşhis edilip tedavileri için gereken devalar anlatılır. Tabîî toplumun her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğu hoşgörü de bu arada sözkonusu edilecektir.

Hadd-i zatında Türk-İslâm felsefesinin ana hatlarını öğütleyen *Hayriyye* yeni bir şeyden ziyade unutulmuş bir şeylerden bahsediyordu ve onları hikmetle yoğurarak veriyordu. Tabîî buna şairin güçlü ifadesi ve mesnevî yazmadaki başarısı da eklenince eser kendi döneminin en mühim tarihi, sosyolojik ve ahlâkî vesikası olarak karşımıza çıkıyordu. Daha yazıldığı günden itibaren pek beğenilmiş olması, taklit edilmesine de kapı aralamış ve daha sonra benzer eserler ortaya konulmuştur. Sümbülzade Vehbî'nin 1181 beyitli *Lutfiyye*'si gibi.

Nâbî, eserini 35 bölüme ayırmış ve böylece konuları tasnif ederek meramını, *efradını cami, ağyarını mani* fehvasınca ifade etmiştir. Bu bölümler içerisinde özellikle hoşgörüye ayrılmış özel bir bölüm ve alt başlık yoksa da, yakın konular içine hoşgörüyle ilgili fikir ve tavsiyelerin çok güzel biçimde yerleştirildiği görülür. Bunlar artık ayağı yerde bir ifadeye meftun şairin, 70 senelik hayat tecrübesiyle yoğrulmuş sosyolojik tahlilleri ve hikemî-didaktik öğütleridir. Biz burada bölümleri ayrı ayrı incelemek yerine hoşgörüyle yakından alâkalı beyitleri bir bütünlük kazanacak ve hatta onun adına *Hayriyye*'ye bir bölüm ilave edilmiş olacaktır. Sözkonusu beyitler kitaptaki sıralarına göre değil, yeni bir bölümün konu bütünlüğüne göre dizilmişlerdir:

Ey kirâm-ı güher-i bahr-i kemâl
Olsun âvîze-i gûşun bu leâl

Cevr ile kimseyi bîzâr etme
Sana cevri etse de âzâr etme

Gazab u hiddet ü kin gösterme
Kimseye çîn-i cebîn gösterme

Unf ile halkı kapından sürme
Kimseye dâmen ü dest öpdürme

Kimseye verme huşûnetle cevâb
Lûtf ile izzet ile eyle hitâb

Kimsenin aybını urma yüzüne
Gûşunu bâb-ı kabûl et sözüne

Kimsenin aybına ta'n etme meded
Ki olur hâsılı endûh-ı ebed

Meskenet hasletin eyle a'dad
Ol mülâyim dil ü dervîş-nihâd

Hüsn-i ahlâka değil erzânî
Çîn-i ebrû girih-i pîşânî

Hande-rûluk eser-i rahmettir
Türş-rûluk sebab-i nefrettir

Etme erbâb-ı tekebbürle sühen
Ol girîzân mütekebbirlerden

Hem-nişîn olmak olursa nâçâr
Sen ana eyle tevâzu' izhâr

Halka vir rıfk u tevâzu'la selâm
Zor ile eyleme teklîf-i kıyâm

Varma şekvâ ile bâb-ı şâha
Sana cevri edeni sal Allâh'a

Kimseye buğz u adâvet etme
Terk-i âsâyişi âdet etme

Hüsn-i hâl ile geçin herkes ile
Hoş-dil ol herkes ü her nâ-kes ile

Hüsn-i hulk ile gözet âdâbı
Gör hayâtında olan şâdâbı

Bî-müdârâ olamazsın râhat
Fahr-i Âlem dedi "re's-i hikmet"

Bî-sebeb halk ile gavgâ etme
Terk-i bârû-yı müdârâ etme

Herkesin kavlini sâdık sanma
Cümleyi lîk münâfık sanma

Hüsn-i zann eylemez îcâb-ı keder
Sû-i zandan olur olursa zarar

Hele neylersen et ey rûh-ı revân
Olma hâtır-şiken ü tîz-zebân

Kesri hâtır günehin ekberidir
Cümle-i mâsiyetün bed-teridir

Eyle hâtırları ta'mîre şitâb
Eyleme Arş-ı İlâhî'yi harâb

Bulmaya kimşe mecâl-i tane sana
Demeye kimse "Bu düşmezdi sana!"⁸

BİR BAŞKA SÖZ USTASI

Hayriyye'nin daha yazıldığı dönemden itibaren ilim ve söz erbabı arasında revaç bulduğunu ve buna nazireler meydana getirildiğini daha önce söylemiş ve örnek olarak da Sünbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye'sini anmıştık. Lutfiyye ilim kuvvetiyle söylenmiş bir mesnevî olup şiir değeri Nabî'nin eserine nazaran pek sönük kalır. Ancak Nâbî'den yaklaşık bir asır sonraki (yazılışı, 1791) Osmanlı toplum hayatından gerçek kesitler vermesi bakımından önemlidir. İhtimal ki Vehbî, Nâbî'nin Hayriyye'sini okuyarak büyüdü ve yaşadığı dünyada hep onun hikmetli beyitlerinin tahakkuk ettiğini gördü. Zaman içerisinde yozlaşmanın hangi boyutlara vardığını, devletin giderek güçten düşmesinin toplumda hangi marazî teşekkülleri ortaya çıkardığını, siyasette, ilimde, ekonomide, ahlâkta, dinde, sanatta vs. şairin dünyasına aşına olan çeşitli alanlarda ne gibi aksaklıklara kapı araladığını bizzat yaşadı ve o hâlet-i rûhiye ile Nabî mektebine bir eser hediye etmeyi düşündü.

Lutfiyye, 91 ana başlıktan müteşekkildir. Hayriyye gibi onda da özel bir hoşgörü bahsi açılmamıştır. Anca biz yine aynı sistem ile Vehbî'nin hoşgörüyle ilgili beyitlerini bir araya toplayacak ve bir bölüm oluşturacağız. Diyor ki:

Ba'dezâ ey veled-i âgâhım
Ciğerim pâresi Lûtfullah'ım

Çehreni kılma taassubla abûs
Demesinler bu ne şahs-ı menhûs

Ne safâdır, olasın merd-i zarîf
Ola halkun gibi hûlkun da latîf

⁸ Beyitleri seçtiğimiz nüsha için bkz. Pala, İskender, *Şair Nabi - Hayriyye*, İstanbul 1989, 256 s.

Bed-zebân olma nigû-güftâr ol
Kavl-i leyyîn ile bî-âzâr ol

Gelmesin semtine erbâb-ı nifâk
Şahs-ı nemmâm-ı rezîlü'l-ahlâk

Kimseyi fasl ü mezemmet etme
Ehl-i gıybet ile ülfet etme

Olma cûsûs-ı uyûb-ı âlem
Herkesin hâline Allâh a'lem

El-hazer kimseyi etme ta'yîb
Gelmesin başına ol ayb-ı acîb

Setr-i ayb etmede Allâm-ı Guyûb
Ne demek sen edesin keşf-i uyûb

Kezm-i gayz ile dahi afv-ı cemîl
Oldu memdûh-ı Hudâvend-i Celîl

Hâtıra afvı getirmez gayret
İntikâm almağa eyler himmet

Afv egerçi eyü nâm almaktır
İntikâm alma da kâm almaktır

Eyleyip düşmen ile def'-i cedel
Sabr ile afv edebilsen ne güzel

Eline girse de farzâ fırsat
Eyleme zulm-i ibâda cür'et

Âsumâna çıkar âh-ı mazlûm
Yine rahat mı yatur şahs-ı zalûm

Peder ü mâdere eyle ta'zîm
Yani ifrât ile eyle tekrîm

Öf deme başına ursa farazâ
Dâim eyleyegör celb-i rızâ

Hele her türlü kusûra bakma
Cânı yanmışları nâra yakma⁹

⁹ Beyitleri seçtiğimiz nüsha için bkz. Beyzadeoğlu, Süreyya, *Lutfiyye*, İstanbul 1994, 174 s.